

MANASTIREA PUTNA MONUMENT DE ARHITECTURA

Observații asupra vechimii clădirilor.

Dintre toate monumentele de arhitectură ridicate în vremea lui Ștefan cel Mare desigur că Mănăstirea Putna, prin însăși rostul ei de necropolă domnească, trebuie să fi ocupat un loc de frunte. Se cunosc însă din istorie cele două prefaceri suferite, care i-au schimbat în așa fel înfățișarea încît ea nu mai poate fi trecută astăzi, în ce privește arta construcției, în rîndul operelor reprezentative ale acelei epoci. Astfel, în 1654 biserica este atît de mult stricată încît nu se mai știe bine dacă mai păstrează ceva din clădirea originală. Iar în 1757 în urma unui puternic cutremur incinta, care, după cum ne-o arată un tablou al vremii mai avea la acea dată numeroase turnuri și șanț de apărare, este supusă și ea unei radicale transformări. Si totuși chiar și acum mănăstirea, cînd apare vederii la capătul unei alei umbrită de copaci bătrîni, își menține încă neschimbat aspectul de cetate caracteristic tuturor marilor așezări mănăstirești a Moldovei.

Accesul în mănăstire se face acum ca și în trecut, pe latura de răsărit. Prin gangul de sub turnul scund al intrării se pătrunde în curtea de plan dreptunghiular închisă de zidurile de piatră ale incintei. În mijloc se înalță biserica iar în fund, pe latura dinspre apus se zărește silueta puternicului turn al tezaurului. Aceste două turnuri, biserica și zidurile incintei sînt singurele construcții mai vechi din actualul ansamblu.

Principalul obiect către care se îndreaptă de la început tot interesul vizitatorului este biserica în care se găsește adăpostit mormîntul lui Ștefan cel Mare.

- La prima vedere, deși lipsită de obișnuita ornamentație de cărămizi și discuri colorate și smălțuite specifică arhitec-

turii lui Stefan cel Mare, ea se aseamănă ca forme și dimensiuni cu celelalte monumente contemporane. Cercetate mai de aproape însă, fațadele prezintă o serie de elemente mai târzii ce nu mai pot fi atribuite veacului al XV-lea. Sub acoperișul înalt cu învelitoare de țiglă smălțuită, restaurat în vechile forme la începutul veacului, pereții albi ai bisericii, prinși între soclul lărgit în chip de bancă și cornișa pe console de piatră, sînt împărțiți în două zone printr-un puternic brîu în torsadă. Zona superioară mai scundă este decorată cu un șir de ocnite adîncite în planul zidului. Subliniate prin arhivolte în zimți de cărămidă sprijinite pe colonete în forme baroce asemănătoare unor console alungite, ele formează o friză între brîu și cornișă. Zona inferioară mai înaltă are un rînd de firide cu arcele ușor frînte despărțite între ele de pilaștrii prevăzuți cu capitele profilate și terminate în consolă la bază. Dintre numeroșii contraforți aflați în jurul pereților, o parte sînt alipiți ulterior în veacul al XVIII-lea pentru consolidarea peretelui Nord periclitat de cutremur. Cei vechi originari sînt așezați ca de obicei la colțurile dinspre Vest și în stînga și dreapta absidelor, în locuri nejustificate din punct de vedere constructiv. Ferestrele păstrează diferențierea tradițională fiind mai mari și arcuite la pridvor și mai mici de formă dreptunghiulată la celelalte încăperi, însă cîte trei în loc de una la absidele laterale și la altar.

Din toată această descriere a sistemului decorativ al fațadelor reiese un lucru sigur. Nici unul din elementele folosite nu poate fi încadrat la un monument din veacul al XV-lea, dar toate în schimb corespund unui monument din veacul al XVII-lea. Analizate în cadrul istoriei arhitecturii acelor timpuri se constată că mai toate reprezintă noutăți datorate influenței muntenești apărută începînd cu ultimul sfert al veacului al XVI-lea odată cu desele numiri de Voevozi Munteni în Scaunul Moldovei.

Astfel atît briul median folosit pentru prima oară în Moldova la biserica din Galata în 1584 cît și decorația sa în formă de funie răsucită atît de larg folosită la Mănăstirea Dragonirza din 1609, sînt elemente care existau deja încă din 1508 la vestita biserică de piatră a lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș, care a avut o atît de mare influență asupra întregii noastre arhitecturi.

Corniza pe console de asemeni este folosită într-o formă identică la Solca și la numeroase alte biserici de mai tîrziu, iar colonetele frizei de ocnițe, deși nu chiar la fel cu cele dela Trei Erarii lui Vasile Lupu din 1639 sînt totuși foarte înrudite cu ele. În sfîrșit arcaturile în arc frînt, pilaștrii dintre ele, arhivoltele adîncite și ferestrele încadrate cu cornișe și solbanauri profilate sînt toate prezente în veacul al XVII-lea dar necunoscute la monumentele anterioare.

În interior biserica este împărțită în cinci încăperi înșirate pe rînd începînd cu pridvorul urmat de pronaos, gropniță, naos și altar. Se știe că în evoluția tipului de plan din vremea lui Ștefan toate ctitoriile sale, exceptînd Putna, cuprindeau încăperile pronaosului naosului și altarului și abea la ultimele două apar în plus, întîi gropnița și pridvorul de la Neamț și mai apoi gropnița de la Dobrovăț. Faptul că acest plan complex a fost folosit de la început la Putna, apoi părăsit și reluat abea la sfîrșitul domniei deși curios, s-ar putea explica prin deosebita importanță ce trebuie să o fi avut Putna în ochii Voevodului. Dar și aci în interior, în compunerea planului cît și în detalii, vedem că există aceleași nepe-triviri cronologice semnalate în exterior.

În primul rînd zidul transversal mîrginînd naosul spre Vest nu mai este plin și străpuns de o ușă la mijloc ci este înlocuit printr-un perete cu trei arcade mari sprijinite pe două coloane masive, cea ce înseamnă că vechea dispoziție este părăsită și înlocuită cu o formulă tipică veacului al XVII-lea pe care o găsim aplicată la

Galata, la Dragomirna și la Trei Erarhi printre altele.

Ferestrele de asemeni, majorate ca număr, după cum s-a spus la trei în loc de una, la absidale laterale și la altar, inovație folosită dintîi la Galata și Sucevița în 1584 și reluată apoi în numeroase alte cazuri, cînt așezate în nișe la interior și au arhivolta în scoladă întocmai ca la Dragomirna și la Trei erarhi. Chiar și în sistemul de boltire al naosului, există la Putna un rînd de pilaștrii pe consolă susținînd arcele mari transversale care se găsesc la Dragomirna, Solca și Trei Erarhi, dar care nu existau încă pe vremea lui Ștefan cel Mare. Însfîrșit, mai bătător la ochi decît toate este și acel caracteristic motiv al torsadei folosit în decorația arcelor și pilaștrilor de piatră ale pronaosului, atît de răspîndit la bisericile veacului al XVII-lea deja pomenite.

Trecînd acum la datele istorice scrise asupra Putnei, găsim în cronică lui Ion Neculce, bine cunoscută mențiune asupra faptei săvîrșite de Vasile Lupu în 1654.

"Vasile Vodă aproape de mazilie au greșit lui Dumnezeu că i s-au întunecat mintea spre lăcomie de au stricat mănăstirea Putna gîndindu-se că va găsi bani și n-au găsit. Si s-au apucat să o facă din nou iarăși precum au fost și nu i-au ajutat Dumnezeu să o facă, că au zidit-o numai din temelie, din pămînt pînă la ferestre și i s-au luat Dumnezeu domnia. Că s-au sculat Gheorghe Ștefan Logofătul cu oaste asupra lui și l-au scos din domnie. Iar plumbul cu care erau acoperită mănăstirea Putna l-au luat Cazacii lui Timuș a ginerului lui Vasile Vodă de l-au dus la cetate la Suceabă de au făcut glonțuri de pușcă, să apere cetatea Sucevei despre Gheorghe Ștefan Si pe urmă au gătit mănăstirea Putna Gheorghe Ștefan Vodă după ce au luat domnia de este zidită precum se vede acuma".

Celor povestite de cronicar se adaugă și ^{textul} pisaniei aflată deasupra ușii pronaosului. "Această biserică a înălțat-o Io Gheorghe

Stefan Voevod și s-a săvârșit în zilele lui Io Istrati Dabija Voevod în anul 1710 (1662).

Față de toate aceste dovezi întărite de indicațiile cuprinse în construcție, o singură concluzie pare să fie posibilă. Actuala biserică nu mai este cea ridicată în veacul al XV-lea, prima mare ctitorie înălțată de Stefan, ci este alta mai ~~veche~~^{nouă} datînd din veacul al XVII-lea. Iar atunci cînd a fost refăcută între anii 1654 și 1662, se găseau în Moldova o serie întreagă de monumente cu o arhitectură diferită în care erau deja folosite și puteau fi luate ca model, toate elementele noi întîlnite în clădirea Putnei de astăzi.

Si totuși problema permanentei formelor și chiar zidurilor vechii biserici în cuprinsul construcției actuale este încă deschisă iar în studiile de specialitate recent publicate¹⁾ se sublinează aceasta, și ca o concluzie logică, se atribue Putnei și nu bisericii de la Neamț înălțată cu 40 de ani mai tîrziu, calitatea de prim exemplar cu plan complex, cu gropniță și pridvor.

Afirmația este bazată pe următoarele argumente:

- Dată fiind atenția de care s-a bucurat din partea Voevodului este greu de crezut că Putna ar fi avut proporții mai reduse decît Neamțul și că ar fi fost lipsită tocmai de încăperea gropniței destinată mormîntului pe care trebuia să-l adăpostească.

- Pridvorul de asemeni, element deja cunoscut și folosit la Moldovița Veche din vremea lui Alexandru cel Bun, făcea parte cu siguranță din planul originar, fapt confirmat de altfel și de săpăturile arheologice care au dovedit că fundațiile sale ar fi legate organic cu pronaosul. În consecință Vasile Lupu cînd a refăcut biserica nu i-ar fi modificat cu nimic planul complex inițial.

2)

S-a mai spus de asemeni că pînă și zidurile în elevație

1) V. Vătășanu; Istoria Artei feudale în Țările Române pg. 635

2) N. Constantinescu; Mănăstirea Putna în "Mici îndreptare de monumente istorice". Editura Meridiane pg. 19

ar fi în mare parte încă autentice, schimbate fiind doar elementele decorative interioare și exterioare aplicate ulterior pe vechile paramente.

Examinând argumentele prezentate, trebuie spus de la început cu hotărîre că presupunerea placării modernizării actuale a paramentului pe un miez de zidărie veche nu poate fi acceptată din cauza imposibilității realizării unei asemenea încastrări într-o zidărie din bolovani de piatră. Ca atare cele spuse atît de precis de Neculce despre dărîmarea bisericii, că: "au zidit-o din temelie din pămînt pînă la ferestre" reprezintă desigur adevărul.

Discutabilă ni se pare a fi și existența inițială a pridvorului. Sondajele arheologice făcute în 1955 erau prea restrînse pentru a putea da un răspuns precis asupra problemei iar rapoartele publicate³⁾ nu sînt concludente. K.Romstorfer, restauratorul bisericii din 1902 care a putut desigur studia în bune condițiuni tot monumentul dă ca sigură diferența de vechime între cele două corpuri⁴⁾. Tot odată examinarea planului arată o sensibilă diferență de grosime între zidurile pronaosului și ale pridvorului, acestea fiind mai înguste, întocmai ca la monumentele cu pridvor din veacul al XVI-lea de la Probota, Moldovița și Sucevița, spre deosebire de cele mai vechi de la Neamț, Sf.Gheorghe sau Sf.Dumitru din Suceava unde zidurile sînt de grosime egală. Acest fapt ne dă iarăși o indicație, fie asupra unei probabile diferențiere de epocă între pridvor și pronaos, fie chiar în favoarea atribuirii întregului plan unei epoci mai noi.

Citim în raportul de săpături arheologice: "Pe aceeași latură a bisericii în capătul de Sud al secțiunii II A (la punctul

3) Materiale și cercetări arheologice Vol.IV.1955 pg.265-75 și Vol. V.1959 pg.615

4) K.A.Romstorfer Das alte griechische-orthodoxa Kloster Putna 1904 pg. 22

de joncțiune între fundațiile pridvorului și pronaosului de pe latura Nord) a fost găsit un contrafort datat în sec. XVIII-XIX. Contrafortul a îngreuiat prin poziția lui problema urmărită aici". Să nu fie oare vorba de fundația unui contrafort de colț inițial al pronaosului ? Citim mai departe "Se poate afirma ipotețic pe baza altor observații înregistrate în cursul secțiunii, că temelia pridvorului se leagă organic de aceea a pronaosului."

Acest lucru este întărit și de faptul că în pridver se află mormântul mitropolitului Teoctist a cărui lespede a fost așezată în timpul și din inițiativa lui Stefan cel Mare". Dar se cunosc numeroase cazuri de mutări de lespezi de mormânt de pe locul lor original. Si însfîrșit mai scrie în raport că: "Observațiile stratigrafice și prezența unor pietre refolosite înglobate în actuala zidărie, dovedesc că temelia bisericii a fost refăcută în sec. XVII prin tehnica plombării" și mai departe: "Un alt argument în sprijinul celor susținute, (adică a refolosirii prin plombare a fundațiilor din veacul al XV-lea) este reprezentat de un cavou de cărămidă din sec. XV tăiat de contrafortul de la absida altarului. Acest contrafort se țese de temelia refăcută în sec. XVII".

Si în aceste exemplificări, la fel ca mai sus s-ar putea ușor inversa argumentarea în favoarea datării fundațiilor actuale în secolul al XVII-lea, refolosindu-se cu această ocazie materiale din biserica dărîmată, și tăindu-se cavoul prin adăogirea unui contrafort la altar care poate să fi lipsit la vechiul altar, după cum lipsește și la multe din bisericile veacului al XV-lea.

Desigur că toate observațiile de mai sus nu sînt decît simple ipoteze datorită lipsei unor dovezi concrete în cuprinsul raportului arheologic. Ele subliniază însă necesitatea reluării și lămuririi acestei probleme astfel ca, împreună cu cercetările în curs la ruinele de la Moldovița Veche, ^{următoare} ~~următoare~~, nădăjduim cît de curînd, de cele ce se vor face la Humorul Vechi, să isbutim însfîr-

șit a ne completa cunoștințele noastre atât de sumare asupra epocii de formare a stilului moldovenesc.

În sondajele făcute în 1955 au fost găsite împrăștiate în jurul bisericii, numeroase fragmente de tencuială pictată, discuri ornamentale și ciupercuțe de ceramică smălțuită aflate în exteriorul bisericii. Prezența acestor rămășițe semnalate și de K. Romstorfer în 1902, ne arată aspectul ce trebuie să-l fi avut fațadele înainte de prefaceri; cu o decorație din materiale ceramice aparente așezate în friză la partea superioară sub cornișă, specifică nu numai epocii lui Ștefan cel Mare ci și celei anterioare a lui Petru Mușat ca la Siret și la biserica de la Mnt Neamț azi dispărută. Nu este exclus pe de altă parte ca fragmentele de pictură să reprezinte o nouă etapă intermediară în istoria prefacerilor monumentului, și anume o îmbrăcare a fațadelor cu un strat de pictură aplicat în vremea lui Petru Rareș peste paramentul aparent mai vechi, după cum s-a întâmplat spre pildă la Veroneț și la Bălinești. Localizarea în jurul bisericii a suprafețelor acoperite de fragmentele decorative menționate ar putea tot odată ajuta la stabilirea dimensiunilor inițiale socotind că ele nu puteau fi împrăștiate decât în jurul perimetrului restrâns original.

Trecînd acum peste cornișă la formele ce completează monumentul în părțile sale superioare, se constată o curioasă împerechere a unui acoperiș de stil moldovenesc alături de o turlă nemai avînd nimic comun cu acesta. Se știe că acoperișul reconstituit în 1902 de K. Romstorfer este datorat încercărilor făcute atunci de a reveni la acele forme ^{neobiznute} ~~curioase~~ ce fuseseră rînd pe rînd desființate în cursul veacului al XIX-lea, atât în Bucovina cît și în întreaga Moldova. Mult discutate la vremea lor și bazate numai pe unele rare tablouri sau gravuri, pe reprezentările schematice din tablourile votive și pe indicațiile aflate de-a lungul bazelor turlei, au avut meritul de a convinge asupra veracității lor și de a reda monumen-

tului silueta sa originală cu turla bine degajată, echilibrată de volumele țuguiate ale acoperişurilor grupate în jurul ei.

Pentru Putna de altfel, documentația folosită în restaurare a fost excepțional de bogată prin existența tabloului în ulei deja menționat ce reprezintă mănăstirea ~~înainte de~~ ^{imediat după} prefacerile radicale din 1756, cit și a unei acuarele din jurul anului 1850 reprodusă sub forma de schiță în publicația lui Romstorfer, ⁵⁾ care dovedește că pînă în acel an vechile forme de acoperiş erau încă păstrate. Ar fi locul aci să se sublinieze cît de dăunătoare a fost în a doua jumătate a veacului al XIX-lea această acțiune de punere la modă a vechilor monumente, cu o totală indiferență față de arhitectura din trecut, care a dus la pierderea atîtor elemente valoroase.

Turla constituie și ea o fază interesantă din cadrul prefacerilor suferite de biserică. Arhitectura în stil baroc stîngaci executată a ~~peretilor~~ ^{fatadelor}, cu coloanele răsucite aplicate la colțuri prezintă toate semnele unei refacerii tîrzii, datînd foarte probabil din 1756 anul restaurărilor mitropolitului Iacob Putneanul, cel puțin în ce privește partea decorativă exterioară. Este evident că nici baza turlei de formă circulară și soclurile rotunjite ale coloanelor, în locul bazelor octogonale și stelate tradiționale și nici coloanele răsucite lucrate în stil baroc nu au aparținut vreodată unui monument din veacul al XVII-lea sau mai vechi. ⁶⁾ Este însă posibil ca aceste elemente mai noi să fi fost adăugate ulterior în veacul al XVIII-lea judecînd după elementele cuprinse în interior și exterior la tamburul turlei, care ele ^{puțin} ar corespunde cu arhitectura veacului al XVII-lea de la Golia ^{de pildă}. Cele spuse de Rom-

5) K.A. Romstorfer op.cit. p. 21 fig. 5. În mod surprinzător imaginea arată o turlă simplă, fără lanternoul figurat în tabloul din 1756.

6) K.A. Romstorfer Op.cit. pg. 36

torfer asupra diferenței de material între coloane și lanternou executate cu altă piatră ar putea confirma ^{și ale,} aceste două etape de construcție. Cît despre lanternou, cel actual a fost refăcut odată cu coloanele baroce și din acelaș material de piatră poroasă adusă de pe Nistru.

Interesant de semnalat este felul în care a acționat Romstorfer cu acest prilej, față de poziția curioasă a acoperișului poalei lanternoului, sprijinit direct pe capitetele coloanelor. Secotind aceasta ca o greșeală de execuție, nu s-a sfiit să demon-teze lanternou~~ul~~ și acoperiș și să introducă cu mari greutate tehnice, rîndul de arce de piatră pe care le vedea el necesare, supra-inălțînd astfel cu peste 1 m întreaga zidărie. Lucrarea, similară cu cea executată de Leconte du No~~vi~~ la biserica Episcopiei Argeșu-lui care completează din considerente tehnice, toate cornișele cu jghiaburi, de piatră în întregime inventate, subliniază diferența de concepție între prezent și trecut în materie de restaurare. O asemenea licență din partea unui restaurator ar apare azi inadmisibilă.

În concluzia celor spuse pînă acum rezultă destul de clar că biserica de la Putna, așa cum se prezintă astăzi, este un monu-ment datînd din veacul al XVII-lea cu toate caracteristicile arhi-tecturii acestui veac, care mai păstrează poate, parte din funda-țiile ctitoriei lui Ștefan cel Mare și care are o turlă modificată în veacul al XVIII-lea și un acoperiș restaurat în 1902. Mai rezul-tă iarăși că numai săpături și cercetări arheologice sîmplete vor fi în stare să confirme sau să răstoarne concluziile enunțate.

Dar dacă biserica nu mai este cea veche ea păstrează încă și acum mormîntul celui mai mare Voevod al Moldovei și rămîne mai departe unul dintre cele mai cîutate locuri din țară.

↑ Lespedea de mormînd a lui Ștefan cel Mare se află într-o nișă în camera mormintelor, adăpostită de un baldachin de marmură

sprijinit pe două coloane. Pe peretele opus un baldachin similar este ridicat pe mormintul Mariei de Mangop iar alte două adăpostesc mormintele lui Bogdan fiul lui Stefan și al Mariei soția lui Petru Rareș. Asemenea baldachine sau chivote cum mai erau denumite, se găsesse și la mormintul lui Luca Arbure de la Arbera din 1503, cit și la mormintul Episcopului Efrem Is Moldovița din 1619 denotând o persistentă în folosința lor de peste un veac.

~~Se știe că~~ Baldachinul lui Stefan, frumos decorat cu o sculptură slab reliefată, a fost demontat când cu deschiderea mormintelor în 1856 și a rămas cu piesele desfăcute, fiind înlocuit cu o copie executată în ipsos. Abia în ultimul timp, în urma obținerii releveelor lui Romstorfer aflate la Viena el a fost însfîșit refăcut întocmai, refolosindu-se din nou bucățile demontate.

Incinta

Cel mai prețios document păstrat asupra felului cum arătau diferitele construcții ale mănăstirii după prefacerile din perioada lui Vasile Lupu și după restaurarea radicală din 1757 rămâne cunoscutul tablou în ulei făcut atunci și în^hcinat primului ctitor Stefan cel Mare,

Se știe că în anul mitropolitul Iacob socotit ca un al treilea ctitor a mănăstirii, văzînd starea de degradare în care se găseau construcțiile rău avariate de cutremurul din 1739, a dat dovadă de o inițiativă cu triste rezultate din punct de vedere artistic și istoric, folosind obiectele de preț scoase din mormintele Voevozilor pentru acoperirea cheltuielilor reparațiilor întreprinse.

Comparînd cea ce există astăzi cu imaginea reprezentată în tablou se vede că au fost dărămate între timp cele patru turnuri de colț întărind incinta, printre care puternicul turn clopotniță figurat în colțul de Nord Vest, precum și un turn intermediar pe latura de Vest în dreptul actualului ~~turn~~ clopotniță din 1882. Au dis-

părut de asemeni clădirea cu etaj din colțul N - Est al curții precum și corpul de clădiri ce poate fi văzut pe latura Sud, înlocuit cu chiliile existente. În ajutorul stabilirii formelor corpurilor dispărute precum și a vechimii celor păstrate, au fost pornite în 1955 și 1956 o serie de sondaje arheologice. Deși restrânse ca întindere ele au dat totuși o serie de indicații de cel mai mare interes stît de ordin cronologic cît și constructiv și au arătat existența aci în a doua jumătate a veacului al XV-lea a unui nivel de viață nebănuit de ridicat.

S-a putut confirma că suprafața curții interioare a fost sensibil mărită în veacul al XIX-lea prin dărămarea vechiului zid de pe latura Nord și refacerea lui cu 25 de metri mai la Nord. Inițial zidul fusese făcut în vremea lui Ștefan în două rînduri, înainte și după marele incendiu din 1484 pomenit în cronici, ale cărui urme sînt vizibile în pămînt pe toată suprafața curții.

În spațiul cuprins - între zidul dărămat și cel refăcut în epoca modernă care dăinuiește și astăzi, au fost identificate urmele fostului șanț exterior de apărare de aproape 20 m lărgime. Pe cea-lă-late laturi sondajele au arătat că zidurile incintei actuale sînt cele refăcute în secolul al XVII-lea în timpul reparațiilor lui Iacob Putneșul pe fundațiile vechiului zid din veacul al XV-lea, cu excepția porțiunii dintre Turnul tezaurului și colțul de N - Vest unde zidul a fost refăcut din nou pe alt traseu, în epoca modernă.

Pe mijlocul laturii de Est, sub actuala clopotniță înălțată într-o arhitectură străină ce nu are nimic comun cu restul clădirilor, s-au găsit fundațiile unui alt turn așezat călare pe zidul de incintă, chiar pe locul unde este ^{el} figurat în tabloul din 1757. În colțul de N - Vest de asemeni au fost găsite fundațiile unui turn, probabil vechia clopotniță. Nu au fost însă cercetate și celelalte colțuri ale incintei pentru a căuta urmele celorlalte turnuri de colț

figurate și ele în același tablou.

Foarte interesante s-au dovedit a fi sondajele făcute în jurul corpului de chilii de pe latura Sud și numeroasele fragmente de frescă, de discuri și de ciupercuțe smălțuite scoase la iveală datate toate din veacul al XV-lea arată că în acest loc se ridicau ~~prosoptile~~ clădirile reprezentative ale mănăstirii. Aci erau probabil ~~și~~ casele egumenești și reședința domnească iar fragmentele menționate ne sînt dovadă a luxului cu care erau decorate fațadele lor. Este sigur că o continuare a săpăturilor de cercetare din 1955 - 56 ce nă au mai fost reluate, vor aduce încă multe și prețioase lămuriri asupra tuturor acestor clădiri dispărute și înlocuite prin uritele clădiri moderne ridicate pe locul lor.

Turnul tezaurului de pe latura de Vest a incintei, așezat chiar în fața intrării în mănăstire însă astăzi ascuns de chilii ~~le~~ cu etaj din sec.XIX, este singura clădire de la Putna a cărei vechime nu a fost contestată.

Înălțat conform pisaniei, în 1481 de Stefan Vodă odată cu zidurile de împrejmuire, a fost întărit în partea inferioară scoasă în afara incintei, cu o căptușeală de zidărie așezată oblic, pentru o mai bună apărare împotriva acțiunii ghiulelelor. Sondajele arheologice au constatat că această îngroșare, legată și ridicată odată cu zidul de împrejmuire alăturat, datează din veacul al XVII-lea adică odată cu ~~zidurile~~ prefaceri ~~le~~ făcute după Vasile Lupu.

Cu zidurile sale groase de piatră, de plan pătrat și întărit cu contraforți pe colțuri la parter, octogonal pe celelalte trei nivele superioare, prevăzut cu ferestre înguste și cu un acoperiș înalt piramidal așezat direct peste numeroasele metereze înșirate la etaj, turnul are și astăzi aceeași înfățișare sub care apare și tabloul din 1753 și sub care putea fi văzut și în veacul al XV-lea.

Ca la toate aceste turnuri întărite, accesul la etaje este

realizat prin exterior, printr-o scară circulară prinsă într-un turnuleț alipit fațadei dinspre interiorul incintei. Ușa casei scării aflată și ea la etaj nu avea altă legătură cu parterul decât prin obișnuita scară mobilă de lemn ce putea fi trasă la nevoie în sus. Ușa intrării, îmbrăcată cu tablă de fier, prevăzută la spate cu drug de lemn masiv alunecând în perete, are și o inscripție cu numele meșterului și anul 1763.

Interesante sînt și bolțile celor două nivele intermediare care prin factura lor gotică diferă de boltirea de tip bizantin folosită la celelalte turnuri rămase din vremea lui Ștefan cel Mare.

Turnul intrării cuprinde un parter străbătut de un gang boltit închis cu uși grele de stejar, și un etaj boltit prevăzut cu metereze. Pisanie de piatră cu stema Moldovei așezată peste intrare în exterior purtînd data 1481 este socotită a nu fi mai veche decît secolul al XVIII-lea. Căslaltă pisanie aflată pe latura spre curte purtînd anul 1757 și numele lui Ion Constantin Racoviță Voevod, precum și diferite particularități a elementelor decorînd fațadele, ar arăta în schimb adevărata vechime a construcției.

Săpăturile arheologice din 1956 au confirmat că turnul actual a fost într-adevăr ridicat abia în veacul al XVIII-lea.

În jurul Putnei ca la toate marile mănăstiri mai există și cîteva așezări secundare. Cea mai interesantă este fără îndoială mica biserică de lemn aflată în imediata apropiere. Tradiția, menționată și în cronica lui Niculae Costin, susține că a fost făcută în 1353 de Dragoș Vodă la Volovăț și adusă la Putna de Ștefan cel Mare atunci cînd a înălțat biserica de zid acolo. Ar fi deci una dintre cele mai vechi biserici din Moldova.

Mutări de biserici s-au făcut din totdeauna în țara noastră și se mai fac și astăzi. Să mai fi rămas ceva din lemnăria originală este greu de crezut. În schimb păstrarea întocmai a primelor forme este foarte probabilă, judecând după felul în care, în Transilvania și Maramureș au fost transmise neschimbate de generații vechile monumente de lemn. În starea actuală a bisericii însă cu pereții căptușiți cu scinduri în exterior, ~~examinarea~~ frumusețea grinzii de stejar ale construcției nu mai pot fi cercetate.

La 3 km. nord-vest de mănăstire, în locul numit Sihăstria se găsesc ruinele unei bisericuțe de zid făcută în 1785 pe locul unei biserici de lemn mai veche înălțată după tradiția locală în 1466.

Dincolo de vale în sfârșit, mai poate fi vizitată și o biserică săpată în stîncă, zisă a sihastrului Daniil a cărei vechime nu a putut fi stabilită.

Mănăstirea Putna de astăzi își susține faima prin valoarea sa istorică, prin mormintele pe care le adăpostește și prin excepționalul nivel artistic al tezaurului său, arhitectura rămînînd pe planul al doilea. În ziua cînd va fi realizată însă lucrarea de restaurare generală pe care o merită și o pretinde monumentul și după ce va fi explorată în mod sistematic întreaga curte și vor fi puse în valoare toate rămășițele valoroase ascunse încă sub pămînt, înlăturînd chiar dacă va fi cazul, parte din clădirile veacului al XIX-lea atît de puțin potrivite acolo, cînd în sfârșit va fi organizat și muzeul în care să poată fi amenajate în cele mai bune condițiuni obiectele păstrate, abea atunci va fi creat și cadrul arhitectonic demn de importanța acestei așezări.

20.VII.1966

arhitect Stefan Balș

S. Balș

Mănăstirea Putna monument de arhitectură.

Bibliografie.

- 1.G.Balș Bisericile lui Stefan cel Mare BCMI 1925
- 2.N.Constantinescu Mănăstirea Putna Edit.Meridiane 1965
- 3.Gr.Ionescu Istoria arhitecturii românești Vol.I
- 4.K.A.Romstorfer Das alte griechisch-orthodoxe kloster Putna
1904.
- 5.V.Vătășianu Istoria Artei feudale în Țările Române
vol.I 1959
- 6.Materiale și cercetări arheologice Vol.IV 1958 pg.265-275
Vol.V 1959 pg.611.615

Lista ilustrațiilor.

1. Mănăstirea Putna - vedere de ansamblu.
2. Biserica Colțul Sud-Vest
3. Biserica Fațada Est
4. Biserica Fațada Sud
5. Biserica Ușa de intrare
6. Biserica Fereastră
7. Turnul tezaurului
8. Turnul intrării
9. Turnul intrării vedere exterioară
10. Turnul intrării vedere din curte
11. Biserica plan
12. Biserica secție

